

Міжнародна економіка

Віталіна КУРИЛЯК,
Євген САВЕЛЬЄВ

**УКРАЇНСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ
В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ
НОВОГО СВІТОВОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ**

Резюме

Обґрунтовано напрямки формування інноваційної економіки України з урахуванням світового досвіду. Доведено необхідність формування національної інноваційної моделі як глибоко інтегрованої системи у світове науково-технічне співтовариство; відродження мережі науково-дослідних і дослідно-конструкторських інститутів; посилення дії інструментів фінансової підтримки і розробки широкомасштабної програми створення привабливого інвестиційного клімату. Розглянуто питання формування нового світового порядку і посилення ролі України в цих процесах.

© Віталіна Куриляк, Євген Савельєв, 2012.

Куриляк Віталіна, докт. екон. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Савельєв Євген, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Ключові слова

Дослідно-конструкторський інститут, еліта, інвестиційний клімат, інновації, інноваційна економіка, науково-дослідний інститут, національна інноваційна модель, новий світовий економічний порядок, рентоорієнтована економіка, українська модернізація, фінансова підтримка.

Класифікація за JEL: F14, F15, F41, P21.

Ретроспективний погляд на зроблене і не зроблене за двадцять років незалежності України дає достатньо підстав стверджувати, що економіка країни перебуває на етапі початку створення власної моделі «ривку навздогін». Зрештою, необхідно вирішити, як це потрібно почати і проводити. Безперечно, варто враховувати не лише досягнення традиційних лідерів світової економіки, а й корисний досвід перетворень у нових індустріальних країнах. Доволі повчально, що їхні реформатори розпочинали з відкритого визнання відсталості та рішучої відмови від минулих моделей і нашарувань, які виявилися неспроможними забезпечити розвиток в нових умовах. Фанфаронським претензіям на великодержавність та потаканням амбіціям окремих прошарків населення протиставлялась гостра критика всього того, з чим потрібно було «розпрощатися».

Прикладом може слугувати Матахтир бін Мохамед, який 22 роки обіймав посаду прем'єр-міністра Малайзії. У своїй книзі «Малайська дилема», написаній під час тимчасового відходу від активної політичної діяльності, він дав критичну оцінку людських якостей малайців. Зокрема, відкрито писав про їхні лінощі, інертність, звичку покладатися на долю, замкненість і небажання навчатися, тобто про те, що заважає їм стати сучасними. З цього було зроблено висновок, що малайці повинні змінити себе. Такий підхід свідчить про рішучу готовність реформаторів іти наперекір течіям, що не сприяють модернізації.

Українська модернізація у своїй першооснові має гамлетівську проблему «бути чи не бути». Незважаючи на те, що країна протягом двадцяти років самостійності на руїнах планової економіки будувала національний варіант олігархічного устрою господарства, напевно, треба визнати, що він не став фундаментом створення «українського дива». За цієї моделі суттєво га-

льмується потенціал важелів конкуренції та держава не наближається до рівня світових лідерів. Контролюючи цілі галузі, олігархи не зацікавлені в міжгалузевому русі капіталу та структурних змінах, примножуючи особисті статки через канали політичної ренти завдяки підпорядкуванню своєму впливу державних інституцій і зрощенню з ними. Сутнісною рисою олігархічної економіки є домінування корупції на основі розвитку тісних, що частіше набувають форми партнерських, стосунків між економічною і адміністративно-політичною «елітами». При цьому від процесів приватизації усуваються не лише населення країни, а й іноземний капітал.

Проте, головний недолік олігархічної моделі економіки (поза соціальною складовою) – вкрай низький рівень інноваційної складової зростання. Як свідчать численні дослідження, попит на інновації з боку українських підприємств протягом двадцяти років незалежності залишається вкрай низьким, не відповідає потребам сталого економічного зростання, і цю тенденцію не спромоглися переломити кризові явища [9, с. 53–57]. До того ж, в інноваційній діяльності домінують підприємства галузей нижчих технологічних укладів, хоч у розвинутих країнах близько 60 % становлять фірми високотехнологічних сфер економіки [11]. Зрештою, Україна «має, що має» – «швидкозростаючу примітивізацію національної економіки» [5, с. 46]. Мабуть, настав час, коли краще визнати, як у казці Андерсена, що «король голий», ніж вишукувати статистичну інформацію про квазіінновації. Не можна не погодитися з оцінкою В. В. Дементьєва і В. П. Вишневського, «що в нашій державі є щось схоже на інновації й інноваційну активність, але не самі інновації у власному значенні цього слова» [4, с. 6]. І це сказано дещо дипломатично, тому що автори – не хлопчики Андерсена, а помірковані громадяни, які про всяк випадок не відмовляють собі в самоцензурі.

Інноваційний напрямок економічних реформ для країн з перехідною економікою в регіоні Європи і Центральної Азії визнано Світовим банком як каталізатор поживавлення економіки та важливішої складової її зростання. Основою такого підходу є висока якість освіти і рівень розвитку фундаментальних наук. Саме на їх основі може бути започатковано процес перетворення безперспективних галузей в економічно успішні та створення нових галузей. Інноваційний напрямок отримуватиме підтримку Світового банку, для чого створено Департамент з глобальної практики у сфері інновацій, технологій і підприємництва (Department of Global Practice on Innovation, Technology and Entrepreneurship) [16]. Розпочнеться процес перетоку робочої сили з безперспективних і малоперспективних сфер народного господарства до нових структур, що нині відбувається мляво. Значною мірою це пояснюється тим, що інституційна інфраструктура щодо передачі цінових сигналів, стимулів і фізичних потоків переміщення робочої сили є вкрай недосконалою. За розрахунками О. І. Цимбала, лише в 40 % міжгалузевих пар обміну робочою силою авторегресійна різниця заробітної плати була суттєва, пар обміну класу «донор-реципієнт» – лише 21 %, а міжгалузевих пар, де різниця заробітної плати корелює з напрямками переміщення, – 22% [12, с. 13].

Формування інноваційно-орієнтованої національної економічної моделі України потребує великих інтервенцій для реалізації наявного потенціалу як з боку держави, так і з боку приватного сектору. З огляду на можливості та стан розвитку економіки України, при визначенні напрямків розробки національної політики сприяння і стимулювання інноваційним структурним зрушенням за основу варто прийняти науково-практичні рекомендації Світового банку, підготовлені за підсумками десятилітньої аналітичної та практичної роботи з метою забезпечення глобальної конкурентоспроможності країн, що реформуються [14]. На нинішньому етапі вона має містити щонайменше чотири комплекси.

По-перше, треба формувати національну інноваційну модель як глибоко інтегровану у світове науково-технічне співтовариство систему, особливо у сфері винаходів і залучення іноземних НДДКР. Лише на цій основі можна забезпечити відповідний рівень глобальної конкурентоспроможності вітчизняних науковців і практикуючої інтелігенції, яка потребує насамперед сприяння в отриманні міжнародної патентної підтримки перед тим, як розпочати переговори зі своїми західними співавторами щодо прав власності. Актуальність даного напрямку нині має тенденцію до зростання, з огляду на зростання активності в поданні заявок на винаходи за національною процедурою. Так, за інформацією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у 2011 році, порівняно з 2012 роком, кількість заявок від національних заявників зросла на 4 %; 131 заявку подано для патентування винаходів за процедурою РСТ в іноземних державах, що вище від показника минулого року на 35 %. З боку національних заявників – юридичних осіб – у 2011 році подано понад 8,1 тис. заявок на винаходи і корисні моделі, що перевищує рівень попереднього року. З 1992 до 2011 року видано 101955 патентів на винаходи, 66410 – на корисні моделі, 22618 – на промислові зразки; 150077 – свідоцтв на знаки для товарів і послуг; 11 – на топографії ІМС, 18 – на право використання зареєстрованих зазначень походження товарів; 16 – реєстрацій зазначень походження товарів [1].

По-друге, Україні конче потрібна реформа щодо відродження мережі науково-дослідних і дослідно-конструкторських інститутів університетського, академічного, галузевого і фірмового рівнів. Зрозуміло, що вони повинні мати таку тематичну спеціалізацію і досягти такої результативності у своїй роботі, щоб забезпечувати комерційну привабливість для бізнесу. Проте, як свідчать показники табл. 1, в Україні скорочується кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи. При цьому має місце суттєве відставання від країн ЄС за зайнятістю в цій сфері персоналу. За даними Євростату, у 2008 році чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення в ЄС становила 16,4, а дослідників – 10,1; в Україні ці показники були на рівні відповідно 5,8 та 3,7, зменшившись у 2010 році до 5,7 та 3,7 [8, с. 178].

По-третє, в економічному механізмі країни повинні отримати велику питому вагу такі інструменти фінансової підтримки, як гранти, кредити і венчурний капітал. Їх потрібно доповнювати системою непрямих економічних стимулів, серед яких В. Семиноженко справедливо виділяє податкові та амортизаційні пільги, відтерміноване оподаткування, пільгове кредитування, списання на собівартість витрат на НДДКР, де діє інвестиційний податковий кредит у розмірі 50–100 % від вартості впроваджуваної техніки [10]. Зрозуміло, що фінансові важелі можуть і повинні бути суттєво розгалуженими і відповідати багатоваріантності індивідуальної й колективної творчої праці.

Таблиця 1

Організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи, за секторами діяльності (одиниць)

	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Всього	1510	1452	1404	1378	1340	1303
державний сектор	501	511	496	496	499	514
підприємницький сектор	837	767	729	698	658	610
Сектор вищої освіти	172	173	178	182	181	178
Приватний неприбутковий сектор	–	1	1	2	2	1

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Дежстату України», 2011. – С. 10.

По-четверте, інноваційна складова української економіки потребує розробки масштабної програми створення привабливого інвестиційного клімату. З огляду на те, що вона включає як економічні, так і позаекономічні аспекти, цей елемент варто вважати найважливішим і найскладнішим, адже він потребує оновленої та злагодженої діяльності економічних і силових структур. Це означає, що досягнення привабливості економіки потребує кардинальних централізованих рішень і в умовах України особливо великої політичної волі щодо їх виконання. Реформатори повинні усвідомити, що лише «наявність ефективної політичної системи і структури інститутів (ефективних стимулів) автоматично призводить до економічного зростання [6, с. 5]».

Будь-який варіант економічної моделі розвитку України повинен містити рішення щодо її інтеграції в міжнародні ринки і світоцивілізаційні процеси. Нинішня епоха великих історичних змін – це час тектонічних зрушень, коли країни, що розвиваються, мають більші (як правило, у кілька разів) за розвинуті країни темпи зростання економіки (табл. 2). По суті, вони перетворилися в рухому силу світового економічного розвитку. Якщо в 1990-х роках на країни, що розвиваються, припадало близько 20 % світового обсягу інвестицій, то нині цей показник сягнув уже 45 %.

Таблиця 2

Темпи зростання світового обсягу виробництва (річні зміни, %) [17]

	Середні показники за роками									Прогнози		
	1993–2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Весь світ	3,3	3,6	4,9	4,6	5,3	5,4	2,8	-0,7	5,1	4,0	4,0	4,9
Країни з розвинутою економікою	2,8	1,9	3,1	2,7	3,1	2,8	0,1	-3,7	3,1	1,6	1,9	2,7
Країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються	4,1	6,2	7,5	7,3	8,2	8,9	6,0	2,8	7,3	6,4	6,1	6,7

Посткризовий розвиток світової економіки характеризується поступовим переходом до нового економічного порядку, який змінює механізми, гравців і динаміку, що виникли після завершення холодної війни. Україна в цих процесах посідає особливе місце. Інвестиції, що надходять з України, як правило, не знаходять ефективного застосування за кордоном і від самого початку носять тіньовий характер – вони втікають з метою приховування і повертаються вже як іноземні для здійснення, яка правило, операцій корупційного і тіньового характеру. Так, капітал резидентів в економіці інших країн на початок 2010 року становив 6226,3 млрд дол. США, з них 5910,9 млрд дол. – у країни ЄС. Одночасно тільки з Кіпру інвестовано в економіку України у 2009 році 9005,3 млн дол., а у 2010 році – ще 9914,6 [7, с. 9, 17].

Тенденції з міжнародними інвестиційними потоками, що мають українське походження, розвиваються в умовах формування складних фінансових вузлів, пов'язаних з виникненням потужних регіональних центрів. Ідеться про укріплення США і ЄС на Заході, Росії й Ради країн Персидської затоки (РКПЗ) у Центральній Азії та на Близькому Сході, Китаю та Індії на Сході,

тобто про формування нової фінансової картини світу, що, по суті, уперше стає по-справжньому глобальною і багатополлярною. Уже нині можна з великою ймовірністю прогнозувати, що в цих умовах у певних центрах створюватиметься надлишок коштів, які використовуватимуться для цілей забезпечення від економічних і фінансових потрясінь та валютних криз. Проте, ці надлишки спрямовуватимуться переважно не як інвестиції в країни з дефіцитом фінансових ресурсів, а для цілей забезпечення амбіцій зростання і лідерства в нових центрах. Канали руху капіталу розширятимуться в напрямках: формування конкурентоспроможного наукового і людського ресурсів, стимулювання оволодіння населення маркетинговими навиками і загальнокультурними схильностями до творчості; створення розсередженого виробництва енергії та наступних поколінь інтернет-технологій і інформаційних технологій (на взірєць суцільної комп'ютеризації та «Інтернет-речей – Internet of Things»); розробки джерел чистої води і, зрештою, захоплення ресурсів за кордоном (особливо сировинних та землі), пошук залежних партнерів у стратегічних регіонах.

З огляду на тенденції, що зароджуються і поширюються у світовій економіці, для України постає важливе завдання зі стимулювання зацікавленості бізнесу в інвестуванні у створення національних виробництв у сфер послуг з високим рівнем доданої вартості, що були б спроможними стати лідерами або центрами на світовому ринку. Це потребує реформ з відокремлення бізнесу від політики, які не дають жодних підстав для побудови корупційних схем, створюють гарантії безпеки національних товаровиробників і підприємців, вільні від подвійних стандартів. При цьому потрібно враховувати, що попит на лідерство в майбутньому не лише не зменшиться, а й ще більше загостриться. Можна припустити, що за нової політики виявиться чимало напрямків, у яких можна *step by step* просуватися щонайменше до першої двадцятки чи десятки економічних лідерів. Наприклад, серед інших, для України ще залишаються шанси претендувати на провідні позиції в екологічній сфері – як в аспектах скорочення викидів вуглеводів, так і в плані продукування продуктів харчування за умов всебічно продуманої та грамотно реалізованої політики. На часі створення достатньої для «стрибків» у нові сфери гнучкості резерву робочої сили та урядової сприйнятливості до інновацій у бізнесі розвинутої до рівня досвідченості для стимулювання інновацій і заохочення творчого підходу чиновників.

Не буде зайвим додати, що реформатори (точніше, бюрократична еліта) повинні першими взяти на себе зобов'язання щодо відмови від доходів паралельної підприємницької діяльності або, навпаки, від урядування, скасувати пільги щодо недоторканості, запровадити систему підзвітності та прозорості державних службовців вищого рівня відносно доходів і витрат, допустити конкуренцію у сфері управління і вивести свідомо з-під свого контролю ті види діяльності, які породжують корупцію. На часі створення системи, яка унеможливить для політиків дотримання філософії власності на країну як джерело свого особистого комфорту в ім'я майбутнього процвітання держа-

ви. «Компенсацією» для «державників» стане створення нового іміджу України на світовій арені як сучасної правової держави, відкритої для бізнесу за цивілізованими (і не інакше) нормами.

Виокремлюючи наявність широкого кола глобальних тенденцій, які відкривають великі можливості для України, треба усвідомлювати, що вона є країною із симптомами хронічного захворювання на кризу, для виходу з якої просто застосовують рецепти, випробувані в «наздоганяючих» економіках. Доречно пригадати, що 2012 рік розпочато з базовим рівнем ВВП, який менший за рівень 1990 року. А це є свідченням того, що країна потребує докорінної модернізації або, за Г. В. Ф. Гегелем, «перерви поступовості» [3, с. 466], не зменшуючи темпів руху. При цьому завдання модернізації полягатимуть не у відновленні втрат за пострадянський період, а у створенні економічної моделі, орієнтованої, насамперед, на якісно, а одночасно в рамках нової якості і кількісно, високі результати в конкуренції на світовому ринку.

Формування світового економічного порядку нині відбувається у змаганні прихильників двох головних напрямків: технологічно-інноваційного і рентоорієнтованого. Перший з них пальму першості віддає монополії новатора як носія конкурентних переваг у ринковій економіці. Рентоорієнтована модель, за визначенням В. В. Дементьєва і В. П. Вишневського, «полягає в тому, що джерелом економічного прибутку є зниження, порівняно з ринком вільної конкуренції, цін на одиницю витрат виробництва, завищення цін на кінцеву продукцію (рівної порівняно з конкурентами якості), відмова нести всю суму соціальних виплат, з якими пов'язане виробництво (зниження податкових та інших виплат із прибутку) або ж відмова ділитися з іншими претендентами частиною отриманого прибутку. У цьому разі власник (читай: насамперед олігарх – автори) привласнює ренту, тобто дохід, який перевищує внесок власника і факторів виробництва, що належать йому, у створення суспільного продукту».

Дослідженню рентоорієнтованої поведінки присвячено чимало публікацій іноземних економістів. Особлива увага при цьому приділяється досвіду країн Центрально-Східної Європи та Західних Балкан. Він свідчить про те, що задля рентоорієнтованих стратегій у еліт виникає спокуса відмовитися від політичного плюралізму і економічного лібералізму і забезпечити собі отримання вигод вузьким інтересовим групам коштом суспільстві загалом. «Якщо у країні немає змагання, – пояснює М. А. Вахудова мотиви еліт, – ніщо не перешкоджає правлячим елітам плекати вдома неліберальну демократію та дотримуватись цих рентоорієнтованих стратегій – стратегій, які приносять у жертву економічний добробут і етнічну терпимість» [2, с. 30].

Мабуть, не спричиняє дискусії постановка проблеми щодо необхідності переписування політичних і економічних правил як основи переходу до демократії, що опирається на ринок. Запитання виникає щодо стратегії ре-

форм, серед яких, можливо, радикальнішими були угорські та, особливо, польські, що увійшли до економічної історії під назвою «шокової терапії». Варіантність реформ у ЦСЄ мала різний вислід у розвитку економічної й політичної конкуренції відразу після 1989 року в Чехії (середній), Словаччині та Болгарії (обмежений) і Румунії (дуже незначний) [2, с. 25]. Проте в жодній з них рентоорієнтований напрямок розвитку не набув такого широкого спектру і не сформував такого обмеженого кола «щасливців», як це сталося в Україні. Тому для наукового вивчення цього феномену важливе значення має аналіз можливостей моделі застигання часткової реформи, запропонованої Джоелем Гелманом.

Жупелом української практики реформування була «шокова терапія», що інтерпретувалося як небезпечність всеосяжних реформ. Вважалося, що останні можуть забажати лише тимчасові невдахи через падіння свого життєвого рівня або втрачені можливості. Однак не надавалося широкого розголосу інформації, що, попри економічні труднощі для більшості виборців, вони не вимагали їх припинити. Несподіванкою було навіть те, що ці труднощі виявилися меншими, ніж у країнах, які віддали перевагу поступовим реформам. Натомість сформувався і набув вирішального значення виклик посткомуністичного переходу, котрий Д. Гелмен сформулював як захист просування реформ від тимчасових щасливців часткової реформи. Серед претендентів на вступ до Європейського Союзу він став найгострішим.

Рентоорієнтована поведінка реформаторів та їхніх прихильників набуває різних форм. В. В. Дементьев і В. П. Вишневський вказують на хижацький шлях, що забезпечується володінням перевагами в доступі до ресурсів і прав економічної влади, до яких належать ринкова монополія в різних її видах, адміністративна і грошова влада, доступ до джерел політичної та правоохоронної влади, зв'язками з кримінальною владою тощо [4, с. 10]. Д. Гелмен вказує про неминучість створення певних можливостей для арбітражних операцій, які вигідні для щасливців часткових реформ і виникають завдяки лібералізації зовнішньої торгівлі за неповної лібералізації цін без ринкового змагання або приватизації компаній за відсутності нових механізмів контролю над державними кредитами та субсидіями на виробництво. «Замість того щоб створити соціальну базу для підтримки прогресивних реформ, – доводить Гельмен, – тимчасові щасливці часто намагаються затримати економіку в стані застиглої часткової реформи, яка приносить їм щедру ренту, а решті суспільства – високі витрати» [15, р. 204]. Це співзвучно з позицією ідеолога польських реформ Лешека Бальцеровича, який закидає повільним реформам те, що вони каналізують «підприємницьку енергію на гонитву за рентами і корупцію, а не на пошук шляхів досягнення кращої ефективності» [13, р. 75]. Іншими словами, цю тезу можна прокоментувати формулою: повільна реформа = повільному розвитку, тому що вона обмежує перспективи економічного розвитку і призводить до зростання нерівності.

Отже, теоретично доведено і практично підтверджено, що реформи, започатковані на догоду рентоорієнтованій еліті, мають два продовження. Або в країні продовжується економічна політика, у якій розрахунок зроблено на підтримку тієї підприємницької еліти, яку задовольняють здійснені раніше часткові реформи; або уряд обирає шлях радикальних всебічних реформ на формування інноваційної економіки. У першому випадку уряд рано чи пізно очікує поразка, якщо він своєчасно не переорієнтує свою діяльність. Відсутність здорової конкуренції і затяжні недуги економіки приведуть до влади ті сили, які заслужать довіру електорату завдяки тому, що спроможуться побудувати нову економіку. Саме така ситуація склалася в Румунії 1996 року, у Болгарії 1997 року та Словаччині 1998 року і вилилася у зростання згуртованості серед опозиційних партій та їх співпрацю із громадянськими групами з метою здійснення наново переходу до ліберальної демократії та здобуття членства в ЄС.

Для України нині важливо, щоб рентоорієнтовані еліти усвідомили доцільність і вигідність всеосяжних реформ і об'єднали всі політичні сили для підготовки і реалізації цих реформ. Саме таке сталося на Заході наприкінці XIX – початку XX ст. на основі формальної бюрократичної реорганізації держави введенням формальних правил і раціонально-легальних зв'язків громадянського типу. І сталося тому, що патримоніальні та рентоорієнтовані еліти зрозуміли вигідність у довгостроковій перспективі прийняття рівних і прозорих механізмів відкритої конкуренції на основі єдиних і загальних для всіх правил.

Загалом перехід від рентоорієнтованої до інноваційноорієнтованої економіки можна здійснити на основі послідовного використання методів банкрутства. Насамперед, має бути прийнято і реалізовано сучасне антикорупційне законодавство, яке перекриє всі рентні шляхи максимізації економічного прибутку. Підприємства, власники яких виявляться неспроможними в нових умовах трансформуватися у творчого, здатного до ефективної діяльності підприємця, збанкрутують. Їхній бізнес переймуть нові підприємці, які стануть основою становлення інноваційної економіки. Зрештою, відбудеться послідовний процес формування інноваційної моделі національної економіки.

Література

1. В Україні зростає патентна активність заявників [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/7880-v-ukrajini-zrostaє-patentna-aktivnist-zayavnikiv>.
2. Вахудова А. М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Вахудова, Анна Мілада / Пер. з англ. Тараса Цимбала. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009.
3. Гегель Г. В. Ф. Наука логіки. В 3-х т. Пер. с нем. Т. 1. – М., 1970.
4. Дементьев В. В. Вишневський В. П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / Дементьев В. В., Вишневський В. П. // Економічна теорія. – 2011. – № 3.
5. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні / Єщенко П., Арсеєнко А. // Економіка України. – 2012. – № 1.
6. Эггерссон Т. Знания и теория институциональных изменений / Эггерссон Т. // Вопросы экономики. – 2011. – № 7. – С. 5
7. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : статистичний збірник. – К. : Держкомстат: 2011.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Дежстату України», 2011.
9. Ротар А. В. Статистико-економічна оцінка стану інноваційної діяльності у промисловості / Ротар А. В. // Статистика України. – 2010. – № 3.
10. Семиноженко В. За три кроки до мети / Володимир Семиноженко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 18. – 20 травня.
11. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Федулова Л. І. – К. : Основа, 2005.
12. Цимбал О. І. Інституційне регулювання ринку праці України: теорія, методологія, практика: Автореферат дис. д-ар екон. наук: 08.00.03 «економіка та управління народним господарством» // Цимбал Олександр Іванович. – Тернопіль, 2012.
13. Balcerowicz J. Understanding Postcommunist Transitions // Journal of Democracy. – 1994. – № 5 (4).
14. Harnessing Quality for Global Competitiveness in Eastern Europe and Central Asia / J-L Racine, Editor. – The World Bank. – 2011 [Електронний ресурс] //

Режим доступу: <http://www.scribd.com/WorldBankPublications/d/56133198-Harnessing-Quality-for-Global-Competitiveness-in-Eastern-Europe-and-Central-Asia>.

15. Hellman J.S. Winners Take All: the Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. – World Politics. – 1998. – № 50 (2). – P. 204.
16. Igniting Innovation, opening remarks by Gerardo Corrochano [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:23020486~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html>
17. World Economic Outlook (WEO). Slowing Growth, Rising Risks. – IWF. – September 2011.

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2012 р.